

ЩОДО МОТИВІВ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Опанасенко Н. О.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права Національної безпеки
та правової роботи Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Важливу роль в характеристиці особи правопорушника-військовослужбовця відіграють мотиви вчинення військових кримінальних правопорушень, що лежать в основі вибору дій і вчинків особистості. Як зазначається у науковій літературі, під мотивом злочинної поведінки слід розуміти обумовлене відповідними потребами усвідомлене спонукання, яке стимулює суб'єкта до вчинення злочину і проявляється у ньому [1, с. 40]. В деяких психологічних джерелах зміст мотивів розкривається через їх співвідношення з певними типами реакцій поведінки: «потребою у самоактуалізації» [2], «потребою у досягненні» [3], «потягом та інстинктами» [4; 5] та ін. Існує також і наукова думка зіставлення мотиву з емоційним станом особи [6, с. 27].

Незважаючи на те, що мотив є явищем психологічним, його формування здійснюється лише при вступі людини до різних суспільних відносин. У зв'язку з цим мотив є однією з психологічних форм, що відбиває дійсність. Більш того, мотив – це поєднання об'єктивних (соціального середовища, конкретних ситуацій тощо) та суб'єктивних факторів (внутрішніх установок, інтересів, особистісних особливостей, обумовлених соціальним середовищем). В підсумку, мотив виступає в якості внутрішньої безпосередньої причини злочину, виражає особистісне ставлення до того, на що спрямовані злочинні дії; він є і залежним, і автономним одночасно [7, с. 217; 8, с. 66].

Особливість мотиву будь-якого військового кримінального правопорушення визначається тим, що він є детермінантою протиправної поведінки та зумовлюється низкою соціально-психологічних чинників, що пов'язані насамперед зі специфікою та умовами військової діяльності. Це тривале перебування в одноставовому колективі та замкнутому просторі, висока психологічна напруженість та виснажливі фізичні навантаження, сувора дисципліна з численними заборонами та обмеженнями, що створює додаткові труднощі для

адаптації та нормативного функціонування військовослужбовця. Тож мотиви вчинення військових кримінальних правопорушень залежать від тих нагальних потреб, прагнень та бажань, які обумовлюються військовим середовищем, знаходженням особи в певній системі військових відносин. На безпосередній зміст мотивів військових злочинів впливають займана посада, на яку призначено військовослужбовця, його вік, тип нервової системи та інші вроджені й надбані індивідуальні особливості його особистості.

Так, для особи злочинця-військовослужбовця строкової служби найбільш характерні мотиви, спричинені потребами примітивно-побутового та природного характеру, тобто ті, які властиві людині в силу її біологічної будови та пов'язаних у зв'язку з цим механізмів функціонування фізіологічних систем організму. Значне місце в мотивації таких осіб посідає розвинена потреба до спиртних напоїв та наркотичних засобів, у результаті чого виробляється звикання, статева потреба, що нерідко слугують спонукаючим чинником до вчинення самовільного залишення частини або місця служби, порушення правил несення бойового чергування тощо, тобто мають більш ситуативний характер. Водночас, певна кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням військовослужбовцем-строковиком місця служби є наслідком переважаючого нестатутних відносин у військовій частині.

В мотиваційній основі кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від бойових дій (дезертирство, симуляція хвороби, самокалічення, підробка документів з метою отримання відпустки тощо) можна виокремити боягузтво, шкурництво, страх за власне життя і здоров'я, прагнення позбутися тягарів військової служби та подібним чином вийти із стресової ситуації. Такі особи характеризуються емоційною нестійкістю, швидкою руховою і психологічною виснажливістю, психологічною і професійною невідповідністю до бойових дій у цілому. З іншого боку, своєрідним каталізатором до вчинення цих військових злочинів можуть стати і такі зовнішні чинники, як недостатня ресурсна забезпеченість життєдіяльності військ, бойові поразки, зниження морально-психологічного стану військ, незадовільний морально-психологічний клімат у військовому підрозділі, соціально-психологічне відмежування командирів від рядового складу та інші.

Головною особливістю особи злочинця, який чинить насильницькі військові злочини є несформована, а тому нестійка психіка молодої людини, спотвореність чи дефективність її правосвідомості та емоційна нестійкість, що сприяє виникненню різного роду міжособистісних протиріч у середині військового колективу. У соціально-

психологічному портреті зазначеної категорії осіб можна виокремити такі традиційні типи злочинів-військовослужбовців, як: випадкові, які вчиняють протиправні дії під впливом гострих емоційних переживань, що є своєрідною реакцією на заделегіть непередбачені конфліктні ситуації, що виникли раптово; стійкі, які характеризуються зневажливим ставленням до військової служби та статутних вимог, постійною конфліктною поведінкою, спрямованою на людей здебільшого з низькою волею до протидії їхнім діям та мають непохитний стереотип підтримання свого уявного авторитету в оточуючому середовищі; злісні, які відрізняються наявністю аналогічного чи іншого злочинного досвіду, раніше вчинені ними злочинні дії насильницького характеру залишилися латентними.

Що ж до злочинців-військовослужбовців, які вчиняють корисливі кримінальні правопорушення, слід зазначити, що в основі їх мотивації першочергове місце займають жага до особистого збагачення, невідкладне задоволення матеріальних потреб близьких осіб та використання тих чи інших переваг посадового становища у власних цілях (корупційний патронаж, бажання уникнути відповідальності, надання посад родичам або знайомим, кар'єризм тощо). За своєю службовою посадою такі особи найбільш часто належать до керівної ланки і командного складу та наділені контрольно-наглядовими, організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями. Головна відмінна їх ознака полягає в тому, що вони наділені правом віддавати підлеглим офіційні доручення, розпорядження та накази і вимагати їх виконання. Злочинці серед командно-керівного складу – це люди, які вже сформовані як особистість, у багатьох випадках мають можливість обирати бажане місце служби, найбільш вільно використовувати власне дозвілля, в цілому не мають багатьох обмежень, що є у військовослужбовців, які проходять строкову службу. Для них досить типовими є прагнення до почуття влади над людьми, ігнорування прав та інтересів інших осіб, психологічна стійкість до екстремальних умов та непередбачених ситуацій.

Корислива мета при мародерстві виражається в прагненні здобути бажану річ, розпоряджатися чужим майном як власним або таке майно продати, передати третім особам, наприклад в рахунок погашення боргу тощо. В основі мотивації правопорушень даного виду також можна виокремити спонукання в такій формі зафіксувати свою перевагу над противником або взяти чужі цінні речі в якості військових трофеїв. Водночас, до злочинів корисливої мотивації також можна віднести такі кримінальні правопорушення, як повідомлення противнику стратегічно і тактично важливої інформації, перехід на бік

ворога, надання різної допомоги агентам ворожої держави за матеріальну винагороду або заради іншої особистої вигоди. Меркантильно-корисливі мотиви у таких випадках можуть поєднуватись з ідеологічною прихильністю, відчуттями ненависті, помсти тощо.

Умовами, що сприяють мотивації вчиненню військових кримінальних правопорушень з необережності (втрата військового майна, порушення правил поведіння зі зброєю, експлуатації військової техніки тощо), можуть бути слабка професійна, у тому числі психологічна підготовка для роботи зі складною військовою технікою в екстремальних умовах, недоліки в організації здійснення контрольних перевірок заходів, перебування у стані алкогольного сп'яніння, фізична, розумова або емоційна перевтома. Для військовослужбовців, які вчиняють подібні правопорушення властиві самовпевненість та переоцінка власних здібностей, небалість, неухважність, недобросовісне ставлення до своїх службових обов'язків без необхідної уваги, передбачливості та наполегливості. Крім того, до зовнішніх фізичних передумов вчинення військових злочинів з необережності також можна віднести такі чинники, як зміна режиму сна і харчування, перевтома, тривале перебування на бойових постах у відриві від основних сил, світлові та шумові ефекти бою, географічно-кліматичні фактори (низькі або високі температури, погодні явища, геомагнітні коливання тощо).

Отже, дослідження мотиваційної основи вчинення військових кримінальних правопорушень сприяє встановленню причин та умов військової злочинності, з'ясуванню особливостей особистості правопорушника та його соціально-психологічного портрету, що дозволить розробити ефективні прийоми своєчасного викриття та розслідування військових злочинів, а також обрати найбільш дієві профілактичні заходи їх запобігання.

Література:

1. Рапог А. И. Проблемы субъективной стороны преступления. М. : МЮИ, 1991. 90 с.
2. Maslow A. Motivation and personality. 2 ed. N.Y., 1970. 410 p.
3. McClelland D. C. The achievement motive. N.Y., 1976. 670 p.
4. Фрейд З. «Я» и «Оно»: сочинения. М. : Пресс ; ЗАО ЭКСМО Пресс ; Харьков : Фомо, 1998. 1039 с.
5. McDougall W. Outline of Psychology. N.Y., 1923. 590 p.
6. Харацишвили Б. В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. Тбилиси : Цодна, 1963. 286 с.

7. Юнін О. С. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3-2. С. 214–219.

8. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. Горький : Изд-во ГВШ МВД СССР, 1974. 168 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-70>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКИ ЗМІНИ ПРОКУРОРОМ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Рафальонт С. Р.

*асистент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Згідно з ч. 1 ст. 338 КПК України з метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення прокурор має право змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Зміну обвинувачення в суді із встановленням нових фактів пов'язує й кримінальне процесуальне право інших держав. Зокрема, відповідно до ч. 1 art. 516 КПК Італійської Республіки, якщо під час слухання кримінальної справи буде встановлено, що факти відрізняються від тих, що зазначені в ухвалі про призначення судового розгляду, і не належать до підсудності суду вищого рівня, прокурор змінює обвинувачення [1].

З позиції Г. Алейнікова, під зміною обвинувачення можна розуміти, наприклад, зміну кваліфікації злочинного діяння, пом'якшення окремих формулювань, виключення деяких епізодів багатоепізодного злочину, зменшення обсягу обвинувачення у часі, просторі, розмірах, наслідках, виключення кваліфікуючих ознак, обтяжуючих відповідальність обставин, судимостей тощо. Перелічити всі можливі зміни обвинувачення надзвичайно важко [2, с. 122].

У наведеному підході не відображена дефініція зміни обвинувачення, однак розкрито її зміст шляхом перерахування ймовірних коректив у її правовій та (або) юридичній компонентах.